

Elementární svět a schopnost proměny

Rudolf Steiner

Mluvíme-li o duchovních světech způsobem, jako je tomu zde v tomto přednáškovém cyklu, pak je nezbytné si povšimnout, že jasnozřivé vědomí, k němuž se může lidská duše vyvinout, nic přece nemění na přirozenosti a podstatě člověka, pokud vše, co do tohoto vědomí vstupuje, bylo v lidské přirozenosti už předtím. Když nějakou věc poznáváme, pak ji přece netvoříme, nýbrž se jen učíme vnímat, co jako skutečnost již existuje. Jakkoliv je to samozřejmé, přesto se to musí podtrhnout, protože myšlenku musíme už konečně jednou přivést k tomu, že bytost člověka spočívá ve skrytých hlubinách bytí a že z těchto skrytých hlubin ji lze nahoru vynést jen jasnozřivým poznáním. Z toho totiž plyne, že skutečná pravá bytostná přirozenost člověka nemůže vystoupit na denní světlo ničím než jasnozřivým vědomím. Vyjadřuje to Felix Baldě v 1. obraze *Strážce prahu*:

*A rovněž i poklady poznání
odnímané hmotě užitím smyslů a rozumu
jsou jenom tápáním v temných říších.
Smyslové poznání a myšlení rozumu
se vpravdě rovnají jen takovému tělu,
které musí zůstat bez duševního obsahu,
chce-li se vzdorovitě vzpírat světlou...*

Čím člověk vlastně ve skutečnosti je, to nemůže poznat žádným druhem filosofie. To lze poznat jen takovým poznáním, které se opírá o jasnozřivé vědomí. Pro pozorování ve smyslovém světě a pro rozum, vázaný na tento smyslový svět, spočívá bytost člověka, skutečná pravá bytost člověka, právě ve skrytých světech. Když jasnozřivé vědomí, z jehož hlediska se mají pozorovat světy za tak zvaným prahem, překračuje tento práh, pak jsou na toto vědomí kladeny zcela jiné požadavky, aby mohlo vnímat a poznávat, než jaké se kladou ve světě smyslovém. A je právě důležité, aby lidská duše jaksi přivykla tomu, že není jen jediný způsob nazírání a vnímání, který je správný a zdravý pro smyslový svět.

První svět, do něhož po překročení vstupuje duše člověka, která se stala jasnozřivou, nazvu „světem elementárním“. Kdo by chtěl vnášet zvyky smyslového světa také do světů vyšších, nadmyslových, může požadovat, aby se volila stejná názvosloví pro všechna hlediska, z nichž se pozorují vyšší světy. Na konci tohoto přednáškového cyklu a také ve spisu, který tu bude vyložen v příštích dnech a ponese název *Práh duchovního světa (Die Schwelle der geistigen Welt)*, poukáži na to, jaký je vztah mezi volbou názvů, jak je tomu zde - např. označení „elementární svět“ - s označeními v popisech podávaných jako duševní svět, duchovní svět atd. v mé *Teosofii* a v mé *Tajné vědě*, aby se nemohly lehkovážně hledat rozpory, kde ve skutečnosti žádné nejsou.

Kdyby lidská duše chtěla vstoupit do elementárního světa se svými zvyklostmi ze světa smyslového, mohly by nastat dvě skutečnosti:

Buď by se v okruhu vědomí, na jeho obzoru rozšířilo zamlžení nebo úplné temno, anebo by nastala jiná horší skutečnost. Kdyby lidská duše nepřipravená na zvyky a požadavky elementárního

světa chtěla do něj vstoupit, byla by zase odmrštěná zpět do světa smyslového. Elementární svět je totiž naprosto jiný než svět smyslový. Ve smyslovém světě je tomu tak, že jdete-li v tomto světě od bytosti k bytosti, od jednoho děje k druhému, máte tyto bytosti a děje před sebou a můžete je pozorovat a při tomto pozorování si před každým dějem a před každou bytostí zcela zřetelně uchováte svou v sobě uzavřenou bytost, své osobní bytí. V každém okamžiku při přistupování k něčemu novému víte, že jste stejní, jací jste byli u jiného děje a u jiné bytosti, a nikdy se nemůžete v tomto ději nebo bytosti ztratit. Stojíte před nimi, stojíte mimo ně, a ať ve smyslovém světě kráčíte kamkoliv, víte, že zůstáváte tímtež.

To však je okamžitě jiné, vstoupíte-li do světa elementárního. V elementárním světě je nutné, abychom se určitému ději nebo bytosti celým vnitřním životem své duše natolik přizpůsobili, že se v tuto bytost nebo v tento děj sami proměníme. V elementárním světě nemůžeme nic poznat, než předstupujeme-li před bytostí tak, že se v každé bytosti stáváme jinými a to ve vysokém stupni podobnými samotné té bytosti nebo tomu ději. To musíme mít pro elementární svět jako zvláštnost své duše - schopnost proměny vlastní bytosti v cizí bytost. Musíme mít možnost metamorfózy. Musíme se umět ponořit a samotnou jinou bytostí se takřka stát. Musíme umět ztratit vědomí, které ve smyslovém světě vždy musíme mít - chceme-li v něm zůstat duševně zdraví - totiž to vědomí, že jsme ten a ten člověk. V elementárním světě se to učíme znát jen tehdy, když se jistým způsobem vnitřně svým duševním životem tím „staneme“. Tak musíme kráčet elementárním světem, přes jehož práh jsme do něj vstoupili, že každým krokem sami sebe proměňujeme, do každého jednotlivého děje, do každé bytosti takřka vnikneme. Co ve fyzickém světě patří k duševnímu zdraví, to je, že cestou smyslovým světem sami sebe ve své prapůvodní bytosti zdůrazňujeme, to je zcela nemožné v elementárním světě; tam by to vedlo buď k zatmění horizontu, nebo by nás to uvrhlo zase nazpět do smyslového světa. Můžete si snadno představit, že duše k uskutečňování této schopnosti proměny potřebuje ještě něco jiného, než co již má ve smyslovém světě. Duše člověka je příliš slabá na to, aby se neustále proměňovala a přizpůsobovala každé bytosti, vstupuje-li do elementárního světa v tomtéž uzpůsobení, jaké je ve světě smyslovém. Proto musí své síly vystupňovat, zvýšit, a proto jsou nutné přípravy, popisované v mé *Tajné vědě* a ve spise *Jak dosáhneme poznání vyšších světů*, které všechny vedou k tomu, aby se duševní život v sobě stal silnějším a energičtějším. Pak se duše může ponořit do druhých bytostí, aniž by v tomto ponoření ztratila samu sebe. Při zmínce o něčem takovém pak současně vidíte, jak je nutné plně přihlížet k tomu, co se nazývá prahem mezi smyslovým světem a světy nadsmyslovými. Bylo již řečeno, že jasnozřivé vědomí, pokud je člověk člověkem pozemským, musí takřka neustále přecházet tam a nazpět, že musí mimo fyzické tělo konat pozorování v duchovním světě na druhé straně prahu a potom se musí zase vrátit do fyzického těla a musí zdravým způsobem uplatňovat schopnosti, které vedou k správnému pozorování světa fyzického, smyslového.

Předpokládejme však, že by vědomí obdařené jasnozřivostí onu schopnost proměny, kterou musí mít, aby pro ně duchovní svět vůbec existoval, vzalo s sebou, když překračuje práh zase nazpět do smyslového světa. Tato schopnost proměny, o níž jsem mluvil, je zvláštností éterického těla, které žije zejména v elementárním světě. Předpokládejme tedy, že nějaký člověk, který se vrací z duchovního světa do smyslového světa, by ponechal své éterické tělo tak proměnlivé, jak je musí mít v elementárním světě. Co by pak nastalo?

Vždyť každý svět má svou zvláštní zákonitost. Smyslový svět je světem uzavřených forem, v něm vládnou Duchové formy. Elementární svět je světem pohyblivosti, světem metamorfózy, proměny. Jako se sami musíme neustále proměňovat, chceme-li se vycit'ovat v elementárním světě, tak se v tomto elementárním světě neustále proměňují všechny bytosti. V elementárním světě není žádná uzavřená, ohraničená forma, vše je v neustálé metamorfóze. A chceme-li se v tomto elementárním

světě prožívat, musíme toto metamorfozující bytí mimo fyzické tělo jako duše zakusit spolu. Ve fyzicko-smyslovém světě musíme své éterické tělo, které je jako tělo éterické bytosti elementárního světa a má schopnost proměňování, nechat ponořit se do těla fyzického. Tímto fyzicnem je člověk určitou osobností ve fyzicko-smyslovém světě, je tou či onou určitou osobností. Fyzické tělo mu vtiskuje osobnost. Fyzické tělo a poměry ve fyzicko-smyslovém světě, do nichž je postaven, ho činí osobností. V elementárním světě takovou osobností nejsme, protože osobnost vyžaduje uzavřenost formy. Ale zde přichází v úvahu, že to, co jasnozřivé vědomí poznává, je v lidské duši přítomné vždy. Ona pohyblivost éterického těla je silami fyzického těla držena pohromadě. Jakmile se éterické tělo ponoří do těla fyzického, jsou jeho pohybové síly drženy pohromadě, jsou přizpůsobené formě. A éterické tělo by vždy mělo tendenci k neustálému proměňování, kdyby nevězelo ve fyzickém těle jako ve svém kornoutu.

A teď předpokládejme, že duše, která by se stala jasnozřivou, by ve svém éterickém těle přenesla tento pud k schopnosti proměňování do fyzicky-smyslového světa. Pak by toto éterické tělo se svou tendencí k pohyblivosti bylo uvnitř fyzického těla takřka uvolněné, a člověk by se tím jako lidská duše dostal silami svého éterického těla do rozporu s požadavky fyzického světa. Ten ho chce vtisknout do určité osobnosti, protože éterické tělo, které nesprávným způsobem překročilo práh z duchovního světa nazpět do světa fyzicko-smyslového, se chce volně pohybovat, každou chvíli chce být něčím jiným, něčím, co může být v rozporu s pevným ražením fyzického těla. Aby se to vyjádřilo exaktněji: Člověk může být podle fyzického těla - řekněme - úředníkem evropské banky, ale protože éterické tělo přeneslo do fyzického světa popud k uvolnění z fyzického těla, může si člověk představovat, že je čínským císařem. Nebo pou- žijeme-li jiného příkladu, někdo může být - řekněme - prezidentem v Teosofické společnosti, a když se éterické tělo uvolnilo, může se domnívat, že stál před vládcem zeměkoule.

Zde vidíme, jak nejrozhodnějším způsobem se musí respektovat práh, který se nachází přesně mezi smyslovým a nadsmyslovým světem, jak se duševním zrakem musejí vnímat požadavky každého světa a jak je třeba se těmto požadavkům přizpůsobit, jak se musí duše jinak chovat podle toho, stojí-li na jedné nebo na druhé straně prahu. To souvisí s tím, že se stále opakovaně zdůrazňuje: při návratu přes práh se nesmějí neoprávněně přenášet zpět zvyky nadsmyslových světů do světa smyslového. Smím-li si dovolit vyjádřit se povrchněji, pak mohu říci: Je třeba správně se umět chovat v obou světech; pozoruje-li se, co je v jednom světě správné, nesmí se to přenášet do světa druhého.

Nejprve se tedy musí brát na zřetel, že základní schopností duše k prožívání se, k vychování se v elementárním světě je schopnost proměny. Avšak lidská duše by nikdy trvale nemohla žít v této vlastnosti proměňování; éterické tělo by mohlo trvale náležet elementárnímu světu ve stavu schopném proměňování právě tak málo, jak by mohl člověk ve fyzickém světě neustále bdít. Ve fyzickém světě může také člověk vnímat tento svět, jen když bdí; když spí, pak ho nevnímá. Přesto ale musí člověk nechat stav bdění vystřídat stavem spánku. Něco podobného je nutností rovněž pro elementární svět. Jako pro fyzický svět je nepřipustné neustále bdít, jako život ve fyzickém světě musí běžet takřka kyvadlově mezi bděním a spaním, tak něco podobného je nutné i pro život éterického těla v elementárním světě. Musí tu být jakýsi protipól, opačné působení proti schopnosti proměny, která vede k vnímání v duchovním světě. Co člověka činí schopným proměňování pro duchovní svět, je jeho život představ, je schopnost učinit pohyblivými představování a myšlení, takže se může tímto pohyblivým myšlením ponořit do bytostí a dějů. Pro ten druhý stav, který se dá přirovnat ke spánku ve smyslovém světě, je to schopnost se vzdělávat a zesilovat lidské chtění. Pro schopnost proměňování je to tedy myšlení nebo představování, pro ten druhý stav je to chtění.

Porozumíme si, když uvážíme, že ve smyslově-fyzickém světě je člověk svou vlastní bytostí, svým Já. Dokud člověk bdí, cítí se jako on sám, jako Já proto, že čeho je k tomu třeba, činí jeho

fyzicky-smyslové tělo. Síly fyzicko-smyslového těla jsou takové, že když se člověk do něho ponoří, přivádí mu síly, které mu sebe dávají pociťovat jako svou vlastní bytost, jako své Já. Ale v elementárním světě tomu tak není. Tam musí člověk konat sám, co ve fyzicko-smyslovém světě vlastně koná svým fyzickým tělem. Když nenaplná své chtění, když sám sebe „nechce“, nemůže v elementárním světě vyvinout žádné sebevědomí. To ovšem vyžaduje přemáhání lidské pohodlnosti, té pohodlnosti, která je nesmírně zakořeněná. Toto chtění* sebe sama je pro elementární svět nutné.

A jako se střídají spánek a bdění ve fyzicko-smyslovém světě, tak onen stav „proměňování se do bytosti“ v elementárním světě se musí střídat s tímto chtěním zesíleného sebevědomí, sebepociťování. Jako se ve fyzicko-smyslovém světě člověk stává denní prací unaveným, jak se mu zavírají oči, krátce, jak je člověk přemáhán spánkem, tak v elementárním světě přicházejí pro éterické tělo chvíle, kdy toto tělo cítí: nyní se nemohu neustále proměňovat, co je tu z jiných bytostí a dějů, to vše musím teď vyloučit, to musím ze svého zorného pole vytlačit, musím odhlédnout od všech ostatních bytostí a dějů a musím chtít svou vlastní bytost, musím žít docela a naprosto v sobě samotném a nic nevědět o ostatních bytostech a dějích elementárního světa. Toto chtění své vlastní bytosti s vyřazením druhých bytostí a dějů, to by odpovídalo spánku fyzického světa.

Měli bychom však nesprávnou představu, kdybychom si mysleli, že střídání schopnosti proměny se zesíleným pocitem Já by bylo v elementárním světě nějak přirozeně řízeno takovým způsobem, jak je tomu u bdění a spaní ve světě fyzicko-smyslovém. Pro jasnozřivé vědomí - a jen pro ně je také k vnímání - je všechno libovolné, nepřichází to tedy samo od sebe, jako když bdění přejde ve spánek, ale když jsme po delší nebo kratší dobu žili v proměňování, pocítíme v sobě potřebu nyní zase prožívat, rozvíjet takřka druhý výkyv elementárního života. Takže v elementárním světě se střídá schopnost proměňování a žití v sobě se zesíleným sebepociťováním mnohem libovolněji než bdění a spaní ve světě fyzicko-smyslovém. Dokonce to může přivést vědomí k tomu, že jistou elasticitou tohoto vědomí jsou oba stavy za určitých podmínek přítomné současně, že se člověk na jedné straně jistou měrou proměňuje, a přesto určité části jeho duše spočívají v sobě, drží pohromadě. V elementárním světě může dělat něco, co by ve smyslově-fyzickém světě ku prospěchu svého duševního života právě podnikat neměl, totiž současně bdít i spát. Tak vidíme, že i v tomto elementárním světě je nutný takový kyvadlový pohyb duševního života, jako ve fyzickém světě je nutné bdění a spaní.